

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

Панасюк Світлана Леонідівна

УДК 37.036-057.874

Формування культури побуту молодших школярів у системі естетичного виховання

13.00.07 – теорія та методика виховання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Волинському державному університеті імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Дем'янчук Олександр Никанорович,
Волинський державний університет
імені Лесі Українки, завідувач кафедри музично-
теоретичних дисциплін,
директор Інституту мистецтв

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Кічук Надія Василівна,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
завідувач кафедри загальної і соціальної педагогіки

кандидат педагогічних наук, доцент

Годлевська Алла Іванівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
доцент кафедри соціальної педагогіки.

Провідна установа: Інститут проблем виховання АПН України,
Міністерство освіти і науки України, лабораторія
естетичного виховання, м. Київ.

Захист відбудеться 10 травня 2007 р. о 14.30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К.26.053.09 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 061601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано "10" квітня 2007 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Л. Шевнюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У Національній доктрині розвитку освіти України, головною метою визначено духовний та інтелектуальний розвиток кожної особистості, створення умов для самореалізації молодого людини як громадянина, формування покоління, яке вміє цінувати і формувати прекрасне в собі та в оточуючому світі.

Актуальність знаходження шляхів культивування неповторної індивідуальності вимагає визначення умов розвитку у школярів естетичної потреби в організації навколишнього середовища, зокрема побуту, який є однією із соціальних сфер застосування сил людини. Належно організований побут дає можливість розкрити здібності, інтереси, смаки; показати знання, вміння, навички; реалізувати творчі можливості через самостійну діяльність; створює умови для сприймання і перетворення дійсності за законами краси і гармонії. Рівень культури побуту визначає те морально-естетичне середовище, в якому формується людина.

В сучасному суспільстві втрачається різноманітність укладу повсякденного життя, спостерігається тенденція до його денационалізації.

Як наслідок виникає потреба в удосконаленні змісту, форм і методів соціально-виховної роботи в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Такі завдання спонукали дослідників до перегляду деяких методологічних аспектів формування культури особистості в системі естетичного виховання, а саме: обґрунтування системного підходу до проблем виховної роботи (Ю. Бабанський, І. Бех, В. Кузь, І. Мар'єнко, Ю. Руденко, та інші), розгляду загальних питань теорії естетичного виховання (О. Буров, Д. Джола, І. Зязюн, Н. Калашник, О. Киричук, Н. Коган, О. Семашко, Б. Теплов, Т. Цвелих, Б. Юсов, А.Щербо та інші), визначення педагогічних засад естетичного виховання засобами мистецтва (Л. Горюнова, Д. Кабалевський, Є. Кв'ятковський, Б. Неменський, З. Новлянська, О. Ростовський, О. Рудницька, В. Сухомлинський, Г. Тарасенко, А. Федь, Ю. Фогт-Бабушкін, О. Шевнюк, Г. Шевченко, О. Щолокова та інші), дослідження вікової специфіки у процесі естетичного виховання (С. Анічкін, М. Верб, О. Мелік-Пашаєв, Л. Печко та інші); виховання естетичних смаків через призму ціннісних орієнтацій (І. Бех, Ю. Гальперін, І. Кон, Н. Лавриченко, В. Москаленко, Л. Сніжко та інші); визначення пріоритетних для умов загальноосвітнього навчального закладу факторів та умов естетичного виховання (Л. Біла, І. Дубровицький, Г. Камаєва, Л. Масол, О. Педіско, Т. Сущенко та інші); проблеми організації оптимального естетичного і дозвіллевого

середовища (А. Капська, О. Карпенко, О. Олексюк, Т. Сущенко, В. Постовий, Г. Падалка, Г. Тарасенко та інші).

Проте аналіз філософської, соціологічної, мистецтвознавчої та психолого-педагогічної літератури, вивчення передового педагогічного досвіду загальноосвітніх навчальних закладів свідчать про недостатню увагу до проблеми формування культури побуту молодших школярів у системі естетичного виховання. Беручи до уваги соціально-педагогічну значущість даної проблеми та її практичну спрямованість, ми вибрали темою нашого дослідження: ***“Формування культури побуту молодших школярів у системі естетичного виховання”***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося відповідно до тематичного плану науково-дослідницької роботи інституту мистецтв Волинського державного університету імені Лесі Українки “Проблеми художньо-естетичної освіти і виховання учнівської та студентської молоді в умовах національного відродження”, номер держреєстрації № 0198у000406.

Тема дисертації затверджена вченою радою Волинського державного університету імені Лесі Українки (протокол № 8 від 16.04.1996 р.) та узгоджена в Раді координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 6 від 14.06.2005 р.).

Об'єкт дослідження – процес формування культури особистості молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування культури побуту молодших школярів в системі естетичного виховання.

Мета дослідження – полягає в науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов, які сприяють підвищенню ефективності процесу формування культури побуту молодших школярів, виявленню оптимальних можливостей використання особливостей даного процесу в умовах шкільного та сімейного соціумів.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що ефективність формування культури побуту молодших школярів в системі естетичного виховання загальноосвітнього навчального закладу забезпечується за умов: урахування особливостей формування культури побуту учнів молодших класів; включення батьків в систему естетичного виховання молодших школярів; відбору змісту та форм організації навчального процесу, спрямованих на формування культури побуту учнів молодших класів; розробки та впровадження моделі виховної позанавчальної роботи по формуванню культури побуту учнів молодших класів.

Відповідно до мети та гіпотези визначено основні **завдання дослідження:**

- здійснити теоретичний аналіз проблеми формування культури побуту учнів у системі естетичного виховання;

- виявити особливості процесу формування культури побуту в молодшому шкільному віці;

- визначити та експериментально довести значущість шкільного та сімейного соціумів у формуванні культури побуту молодших школярів;

- науково обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови, що посилюють ефективність формування культури побуту учнів;

- розробити методичні рекомендації щодо вдосконалення педагогічного керівництва процесом формування культури побуту молодших школярів.

Методологічною основою дослідження є теорія наукового пізнання, філософські закони про єдність процесів, взаємовплив та взаємозалежність явищ об'єктивної дійсності, положення системного підходу як способу пізнання соціокультурних, мистецьких і педагогічних явищ; психолого-педагогічні концепції розвитку і саморозвитку особистості; українська гуманістична парадигма естетичного виховання молоді. Вихідні положення дослідження формування культури побуту молодших школярів спираються на основні вимоги Конституції України, Законів України: „Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, положення „Національної доктрини розвитку освіти України в XXI столітті”, концепцій національного виховання та 12-річної загальноосвітньої школи, Загальнодержавної „Програми підтримки молоді на 2004-2008 роки”, Всеукраїнської державної комплексної програми естетичного виховання, нормативних документів Міністерства освіти і науки України.

Теоретичну основу дослідження склали: філософія духовності та культури світу й людини (В. Вернадський, Г. Сковорода, В. Соловійов, П. Юркевич); вчення про особистість і фактори її розвитку (Б. Ананьєв, Л. Буєва, С. Гессен, М. Євтух, В. Лутай), про закономірності процесу виховання і соціального розвитку особистості (К. Альбуханова-Славська, В. Андрущенко, І. Бех, Г. Васянович, І. Кон, А. Мудрик, Р. Немов), шляхи й засоби естетичного виховання (І. Зязюн, Г. Кисельов, В. Лекторський, М. Лещенко, Л. Масол, О. Сухомлинська), системи взаємовідносин особистості з навколишнім середовищем (О. Бодальов, Я. Коломинський, О. Леонтєв, Б. Ломов).

З метою конструктивного розв'язання завдань дослідження, перевірки гіпотези було застосовано такий комплекс **методів дослідження:**

– теоретичні (аналіз філософської, соціологічної, психологічної та педагогічної літератури, порівняння, систематизація, узагальнення) з метою обґрунтування вихідних положень дослідження, виявлення сутнісних особливостей формування культури побуту учнів;

– емпіричні (анкетування, спостереження, опитування, аналіз результатів діяльності, метод виховних педагогічних ситуацій, метод незалежних експертних оцінок, методи статистичної обробки експериментальних даних) з метою визначення рівня сформованості показників культури побуту молодших школярів загальноосвітнього навчального закладу та рівня виховного потенціалу їх родин;

– педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний) використовувався з метою перевірки ефективності запропонованих умов формування культури побуту молодших школярів у системі естетичного виховання;

– прогностичні (моделювання, метод незалежних експертних оцінок) з метою впровадження й апробації розроблених навчально-методичних матеріалів для забезпечення діяльності вчителів початкової школи, вихователів груп продовженого дня, організаторів соціально-виховної роботи загальноосвітніх навчальних закладів.

Дослідження проводилось протягом 1996–2006 рр. у **три етапи**.

На першому етапі (1996–1998 рр.) здійснювався теоретичний аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури за проблемою дослідження, проводився збір соціологічних даних, визначалися предмет та об'єкт дослідження, обґрунтовувалася гіпотеза, визначалися мета, завдання дослідження, проектувалися методики педагогічного експерименту.

На другому етапі (1998–2003 рр.) було узагальнено підходи до теоретичного обґрунтування основних понять дослідження; вивчався наявний стан проблеми в практиці загальноосвітніх навчальних закладів. Уточнювалися завдання, розроблявся зміст діяльності педагогів по формуванню показників культури побуту молодших школярів, проводилася первинна апробація розроблених матеріалів та вносилися корективи у процес дослідження.

На третьому етапі (2003–2006 рр.) проводилася перевірка та експериментальне впровадження розроблених матеріалів, рекомендацій, здійснювалася оцінка ефективності реалізації обґрунтованих педагогічних умов формування культури побуту молодших школярів, порівнювалися результати констатувального і формувального експериментів, формулювалися висновки.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалась на базі Волинського державного університету імені Лесі Українки; гімназії

№ 4 та навчально-виховного комплексу № 15 м. Луцька, ЗОШ I–III ступенів № 1, № 5 м. Нововолинська, НВК “Локачинська ЗОШ I–III ступенів – гімназія”, Затурцівська ЗОШ I–III ст. Локачинського району Волинської обл.

Дослідженням було охоплено 210 учнів (200 сімей); 156 педагогів (вчителі початкової школи, вихователі груп подовженого дня, організатори соціально-виховної роботи).

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає у тому, що: *вперше обґрунтовано* зміст педагогічних умов формування культури побуту молодших школярів загальноосвітніх навчальних закладів, що суттєво розширило теоретичні та практичні основи виховної роботи з молодшими школярами; *визначено* мету, завдання, принципи та особливості навчально-виховної роботи по формуванню культури побуту молодших школярів у системі естетичного виховання, що сприяло розробці концепції розвитку культури особистості молодшого школяра; *конкретизовано* зміст поняття „культура побуту” як компонента культури особистості в духовно-ціннісному аспекті; *розроблено* критерії, показники та рівні сформованості культури побуту в учнів молодших класів; *подальшого розвитку* набули форми і методи спільної виховної діяльності школи та сім’ї, способи формування культури побуту засобами позанавчальної виховної роботи, що збагатило наукові уявлення про можливості педагогічного опосередкування процесу формування культури побуту.

Практичне значення дослідження полягає у розробці та впровадженні моделі виховної позанавчальної роботи з формування культури побуту молодших школярів у системі естетичного виховання; науково обґрунтованих методичних рекомендацій щодо педагогічного керівництва процесом формування культури побуту в умовах шкільного та сімейного соціумів; програми та змісту діяльності Клубу вихідного дня „Лелека”, гуртка „Світ краси” та комплексу виховних інтерактивних занять для молодших школярів та членів їх родин; системи методичних семінарів для педагогів загальноосвітніх шкіл. Матеріали дисертації можуть бути використані у практиці роботи початкової ланки загальноосвітніх навчальних закладів для проектування виховного процесу естетичного спрямування з молодшими школярами, а також методичними службами управлінь освіти з метою застосування нових технологій виховання підростаючого покоління.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується обґрунтованим методологічним підходом та ретроспективним аналізом проблеми, багатогранним аналізом психолого-педагогічних закономірностей формування культури учнів; вивченням і узагальненням педагогічного досвіду у сфері соціально-виховної роботи з

естетичного виховання молодших школярів, використанням комплексу методів дослідження, адекватних меті і завданням, тривалим педагогічним експериментом, застосуванням апробованих методів та форм роботи, кількісною і якісною обробкою результатів експерименту.

Особистий внесок здобувача полягає у висвітленні шляхів естетизації навчального процесу в статті „Естетизація навчального процесу”, написаній у співавторстві з О. Дем’янчуком.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження неодноразово доповідалися та обговорювалися: на Міжнародній науково-практичній конференції „Психолого-педагогічні проблеми естетичного виховання учнів загальноосвітньої школи” (Київ–Луцьк, 1996 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Проблеми художньо-естетичної освіти студентської молоді в умовах національного відродження” (Луцьк, 2000 р.); Всеукраїнській науково-методичній конференції “Християнські цінності: історія і погляд у третє тисячоліття” (Острог, 2002 р.); Всеукраїнській науково-теоретичній конференції “Підготовка вчителя у контексті Європейського освітнього простору”(Київ–Житомир, 2005); щорічних звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Волинського державного університету імені. Лесі Українки; на засіданнях кафедри музично-теоретичних дисциплін Волинського державного університету імені Лесі Українки (2000–2004 рр.); педагогічних радах та батьківських зборах у гімназії № 4 та навчально-виховного комплексу № 15 м. Луцька, загальноосвітніх шкіл № 1, № 5 м. Нововолинська, Локачинської загальноосвітньої школи Волинської обл. Результати дослідження впроваджено у педагогічний процес Луцької ЗОШ І–ІІІ ст. № 15 (довідка № 241 від 13.12.2006), Нововолинської ЗОШ І–ІІІ ст. № 1 (довідка № 54 від 15.06.2006), навчально-виховних закладів Локачинського району Волинської області (довідка № 308 від 05.09.2006).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження викладено в 7 публікаціях автора, одна у співавторстві. З них 3 надруковано у провідних фахових виданнях, 4 – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (247 найменувань) та 6 додатків. Загальний обсяг дисертації – 227 сторінок (основний текст викладено на 170 сторінках). Робота містить 12 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і ступінь наукової розробки обраної теми, сформульовано об'єкт, предмет, мету, завдання і методи дослідження, визначено гіпотезу, теоретико методологічні засади дослідження; висвітлено зв'язок роботи з науковими програмами і планами, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення, подано дані про апробацію та впровадження результатів дослідження, відомості про структуру роботи.

У **першому розділі** *“Педагогічні засади формування культури побуту молодших школярів”* здійснено психолого-педагогічний аналіз категорії “формування культури побуту”, ретроспективний аналіз педагогічних засад естетичного виховання учнів, аналіз сучасних підходів до концепції системи естетичного виховання школярів, розкрито структуру культури побуту молодших школярів, виявлено чинники зазначеної культури; теоретично обґрунтовано критерії діагностування рівнів її вихованості, висвітлено особливості формування культури побуту молодших школярів в умовах шкільного та сімейного соціумів.

На основі здійсненого аналізу доробку науковців встановлено, що результати процесу формування особистості однаковою мірою залежать як від багатства культурної спадщини суспільства, від характеру суспільних відносин, так і від самої особистості, багатогранності її суспільних зв'язків і відносин. Згідно з теоретичними положеннями сучасних досліджень суспільного розвитку (В. Андрущенко, В. Бех, І. Зязюн), однією з основних перешкод подальшого прогресу суспільства є не стільки економічна криза, скільки духовна, зрозумілою стає значущість формування всіх складових культури сучасної молодшої людини.

Теоретичним підґрунтям розгляду змісту процесу формування культури побуту молодших школярів стало визначення категорії “культура побуту”. Розкриваючи суспільну сутність культури, більшість дослідників дотримуються тієї точки зору, що „культура” в загальному розумінні цього слова – це певний рівень розвитку суспільства, що характеризує форми людських відносин, саму людину як суб'єкта діяльності. Так Н. Коган зазначає, що зовнішнє відображення культури визначається багатством предметної діяльності людини, сукупністю наслідку праці та думки. У вузькому значенні це явище можна розглядати як сферу духовного життя суспільства, яка охоплює систему виховання та освіти. Водночас культура означає також рівень освіченості, загальної вихованості людини, рівень володіння нею будь якою галуззю знань або діяльності, виступає мірою та

способом формування та розвитку сутнісних сил людини в ході її соціальної діяльності (О. Шевнюк).

Співзвучним із завданнями нашого дослідження виявились роботи І. Бужиної, в яких культура особистості розглядається як сукупність якостей особистості – інтелектуальних, морально-етичних, емоційно-вольових, естетичних, що забезпечує прийняття і усвідомлення особистістю себе, свого Я, взаємодію особистості з іншою людиною та колективом, суспільно-історичним досвідом, природою та продуктами людської праці, які й створюють побутове оточення.

Ми розглядаємо культуру побуту як компонент загальної культури особистості. Саме тому, для нашого дослідження особливо цікавим аспектом стало узагальнення підходів до обґрунтування терміну „культура особистості”, який більшість дослідників розглядає не просто як сукупність набутих знань, вмінь, переконань, здібностей, методів і способів діяльності, а як своєрідний комплекс якостей, що характеризує змістовне, духовно-ціннісне наповнення життя людини. У цьому комплексі вирішальне значення мають не кількісні периметри, а якісні, які детермінують стиль, спосіб життя людини.

У нашому дослідженні ми виходимо з того, що *культура побуту* – це компонент загальної культури особистості, який перебуває у тісному взаємозв’язку із моральною, естетичною, екологічною, правовою та іншими видами культур.

Для визначення умов, які сприяють естетичному розвитку і формуванню культури особистості було розглянуто історичний аспект проблеми та проаналізовано сучасні підходи до концепції системи естетичного виховання учнів (І. Бех, В. Герасименко, Т. Дем’янюк, Дж. Дьюї, Т. Браммельд, А. Капська, О. Киричук, Л. Кольберг, Е. Келлі, В. Моляко, Е. Морріс, В. Новосельський,).

З метою виявлення особливостей формування культури побуту учнів молодших класів, було здійснено характеристику емоційної сфери молодшого школяра, з’ясовано певні своєрідності формування емоційно-образної сфери учнів цього віку, до яких ми відносимо: активність молодшого школяра в пізнанні життя, навколишнього середовища; безпосередність, яскравість сприймання; постійну готовність наслідувати кращі, на думку дитини, взірці та вчинки; жвавість уяви, висока вразливість, активне оперування образами.

У розділі нами висунуто такі теоретичні припущення: а) культура і вихованість учня молодших класів надзвичайно яскраво проявляються у побуті; б) формування культури побуту повинно бути невід’ємною складовою частиною естетичного виховання; в) фізичний та розумовий розвиток дітей безпосередньо залежить від побутового середовища, в якому вони живуть, особливо сімейного мікросоціуму; г) в процесі формування культури

особистості учень сприймає критерії естетичної оцінки речей, предметів і явищ навколишнього життя.

До пріоритетних естетично-побутових умінь та навичок ми відносимо такі: відокремлення дитячого куточка, власного місця для сну, ігор та занять; гігієна та естетичне впорядкування житла; естетика поведінки за столом, в громадських місцях, в гостях та під час прийому гостей; естетика гостинності, вміння вибирати, дарувати й приймати подарунки; культура домашньої праці, виконання завдань по самообслуговуванню; естетика столового етикету, вміння вести застільну бесіду; естетика організації вільного часу, ігрової діяльності тощо.

Виходячи з характеристики завдань естетичного виховання учнів початкових класів, нами визначено відповідні *завдання* щодо формування культури побуту учнів молодших класів, а саме: сприяння розвитку сприймання естетичних явищ у навколишній дійсності; формування естетичних оціночних ставлень до явищ та предметів побутового життя; формування шанобливого ставлення до предметів побуту як результату людської праці; залучення учнів засобами соціально-виховної роботи до участі в побутово-естетичній діяльності, творення за „законами краси”.

Під час проведення експерименту нами вивчався передовий педагогічний досвід, аналізувалися підручники, навчальні посібники, навчальні та виховні плани вчителів, шкільна документація.

На етапі констатувального експерименту здійснено аналіз ускладнень, які відчувають вчителі в процесі формування культури побуту молодших школярів та організаційних умов, які сприятимуть системній роботі педагогів.

Констатувальний експеримент по вивченню педагогічних умов процесу формування культури побуту молодших школярів було проведено у 6 середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах м. Луцька, м. Нововолинська (Волинської області,) при цьому дослідженням було охоплено 9 класів; 156 вчителів (вчителів початкової школи, вихователів груп продовженого дня, класних керівників) та 210 учнів, 200 сімей.

Для завдань нашого дослідження пріоритетним стало визначення А. Капської, яка пропонує погляд на сім'ю як на персональне середовище життя та розвитку дитини, соціальний інститут, що характеризується спільною формою взаємовідносин між людьми, в межах якого здійснюється основна частина їх життєдіяльності.

Провідним методом констатувального експерименту дослідження став метод цілеспрямованих спостережень. Ми залучали до спостережень вчителів початкової школи,

вихователів груп продовженого дня, керівників гуртків, батьків та членів родини. Використовувалося “включене” спостереження, коли спостерігач знаходився в контакті з сім'єю.

Роботу педагогів ми проаналізували за такими *критеріями*: ефективність застосування передового педагогічного досвіду з урахуванням своєї творчої індивідуальності; удосконалення, модернізація і раціоналізація існуючого досвіду відповідно до необхідності формування культури побуту молодших школярів загальноосвітнього навчального закладу; вироблення особистої педагогічної концепції; володіння формами формування культури побуту учнів молодших класів загальноосвітнього навчального закладу; вміння оцінити рівень сформованості культури побуту учня і класного колективу.

Результати констатувального експерименту засвідчили, що визначені нами критерії постійно виявляються у виховній роботі від 7 % до 28 % вчителів (залежно від конкретної школи), і майже не виявляються у виховній роботі 24–52 % вчителів. Наше дослідження показало, що найбільші труднощі зустрічались у застосуванні організаційних форм щодо формування культури побуту молодших школярів загальноосвітнього навчального закладу (52 %); вміння оцінити рівень сформованості культури побуту школяра і класного колективу (48 %).

Комплекс діагностичних методик, а також аналіз творчих робіт учнів дозволили нам ввести поняття *рівнів сформованості культури побуту*.

Для *високого рівня* сформованості культури побуту характерні наступні ознаки: високий рівень знань норм, правил, критеріїв естетичної поведінки, потреба діяти відповідно до знань з естетики побуту; яскраві результати естетичної діяльності, самостійність досягнень, їх творчий характер, участь в естетичній діяльності за бажанням, внутрішнім переконанням при відсутності зовнішнього стимулу з боку дорослих.

Для *середнього рівня* сформованості культури побуту характерні: наявність потягу до процесу художньо-естетичної творчості, основних знань щодо естетики побуту та естетики поведінки людини; здійснення дитиною естетичних дій в типовій побутовій ситуації на рівні репродукції, інколи при наявності зовнішніх стимулів – збудників (натяк, схвалення, підказка та ін.).

Для *низького рівня* сформованості культури побуту характерні: вагання дитини при виборі естетичних орієнтирів, недосконалість знань норм, правил, критеріїв естетичної оцінки дійсності; невизначеність учня в судженнях, естетичних оцінках, діях; необхідність стимулювання до виконання певних дій в системі побутової естетичної діяльності.

Дослідницькі дані, отримані в ході констатувального експерименту, дали змогу зробити висновок про суперечності між об'єктивною необхідністю підвищення ефективності формування культури побуту в системі естетичного виховання молодших школярів з одного боку, і відсутністю науково обґрунтованої методики її організації, недостатньою розробленістю умов її удосконалення з іншого.

У **другому розділі** “*Педагогічні умови формування культури побуту молодших школярів у системі естетичного виховання*” обґрунтовано педагогічні умови, які уможливають ефективне формування культури побуту молодших школярів, висвітлено заходи реалізації запропонованих педагогічних умов, охарактеризовано модель виховної позанавчальної роботи з формування культури побуту молодших школярів, проведено порівняльний аналіз кількісних і якісних результатів дослідження.

Метою першого етапу формувального експерименту стало створення системи виховної роботи з включенням у неї батьків молодших школярів. Експериментальна робота була спрямована на розв'язання таких завдань: популяризація системи психолого-педагогічних знань щодо формування культури побуту; включення батьків у систему позанавчальної виховної діяльності; сприяння формуванню умінь та навичок естетичної діяльності в сімейному побуті. На початку експерименту ми провели настановчі збори для батьків експериментальних класів.

У ході першого етапу формувального експерименту було зроблено висновки про те, що особливості формування культури побуту у дітей молодшого шкільного віку значною мірою залежать від умов сімейного виховання, від тих методів та прийомів впливу на дітей, які застосовує сім'я. До найбільш ефективних методів формування культури побуту молодших школярів в умовах сімейного середовища слід віднести методи формування свідомості вихованців (переконання); методи організації діяльності (вправління, гра, трудове доручення) та методи стимулювання доцільної активності вихованців (заохочення, змагання).

Таким чином, аналіз експериментальної роботи з включення батьків у систему естетичного виховання молодших школярів дозволив нам визначити такі *педагогічні умови формування культури побуту молодших школярів засобами сімейного виховання*: включення молодшого школяра в систему по виконанню трудових доручень; залучення молодшого школяра та його батьків до діяльності сімейного клубу вихідного дня; використання спеціально підібраних ігрових методик, спрямованих на формування культури побуту молодших школярів.

У ході експериментальної роботи по відбору змісту та організації навчально-виховного процесу було сформульовано *принципи організації навчального процесу з метою формування культури побуту учнів молодших класів*. До таких принципів ми віднесли: принцип проникнення естетики у всі сфери навчально-виховного процесу; принцип єдності напрямків виховної діяльності (трудового, розумового, морального, естетичного, краєзнавчого виховання) в реалізації завдань навчального процесу; принцип взаємодії естетичної культури з основами наук; принцип естетики розумової праці учнів.

Творче використання визначених специфічних принципів відбору змісту та організації навчально-виховного процесу в початковій школі стали основою для побудови моделі виховної роботи з формування культури побуту молодших школярів.

В основу впровадженої нами моделі позанавчальної виховної роботи з формування культури побуту молодших школярів було закладено такі *напрямки діяльності*: удосконалення системи планування виховної роботи з включенням елементів перспективного та колективного планування; залучення батьків та старшокласників до соціально-виховної діяльності в умовах гуртків; розробка і впровадження системи інтерактивних виховних занять з молодшими школярами.

Формувальний експеримент засвідчив, що планування виховної роботи вчителя початкових класів набуває ефективності у разі: урахування результатів діагностування рівня сформованості показників культури побуту школярів; включення елементів перспективного та колективного планування; спільної роботи вчителя, учнів та батьків на всіх етапах створення та реалізації планів виховної роботи; цілісності та взаємозв'язку усіх структурних та змістовних компонентів системи планування; взаємозв'язку навчальної та позашкільної діяльності в системі естетичного виховання.

Розроблені нами умови та положення знайшли підтвердження в реалізації експериментальної роботи щодо організації та здійсненні планування формування культури побуту молодших школярів.

Аналіз матеріалів експерименту дав змогу визначити *переваги системи виховної роботи* по формуванню культури побуту школярів, яка передбачає співпрацю з батьками: батьки молодших школярів, як правило, з великим інтересом сприймають все, що відбувається в школі, роботу, яку проводить вчитель з дітьми; залучення членів сімей до виховного процесу в класі вирішує проблему самовиховання та самоосвіти батьків; участь батьків в процесі діагностики показників культури побуту робить результати оцінювання більш об'єктивними; залучення батьків до виховної роботи з дітьми впливало на формування в них адекватного оцінювання своєї дитини; батьки отримують можливість

побачити дитину на тлі інших дітей, під час спілкування з ровесниками, в звичних для дитини побутових умовах; педагог допомагає батькам оволодіти методами та прийомами роботи з дітьми по формуванню навичок естетичної діяльності, здійснює кваліфікований контроль за ходом реалізації поставлених завдань.

Набуті знання та навички батьки можуть використати в процесі сімейного виховання.

Аналіз результатів експериментальної роботи дозволив нам визначити, що залучення батьків та старшокласників до гурткової роботи з учнями молодших класів стає умовою формування культури побуту в разі: урахування анатомо-фізіологічних та вікових особливостей молодших школярів при організації та проведенні занять гуртка; спрямування змісту гурткових занять на формування потребнісно-мотиваційного, інтелектуально-чуттєвого та поведінково-вольового компонентів культури побуту учня; доцільного поєднання словесних, наочних та практичних форм роботи в процесі естетичного виховання: диференціації видів діяльності учнів залежно від рівня сформованості показників культури побуту; застосування інтерактивних технік (рольові ігри, тренінгові вправи, техніки соціодрами тощо) з метою демонстрації, виявлення в учасників вмінь естетичної діяльності в побуті.

Аналіз динаміки зрушень загального рівня сформованості показників культури побуту учнів, що наведений в таблиці 1, дозволяє говорити про наявність позитивних результатів.

Таблиця 1

Аналіз динаміки рівнів сформованості культури побуту молодших школярів

Рівень	КОНТРОЛЬНА ГРУПА				ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ГРУПА			
	На початку експерименту		По завершенні експерименту		На початку експерименту		По завершенні експерименту	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Високий	9	5,9	13	8,6	8	13,8	14	24,1
Середній	92	60,5	100	65,7	31	53,4	38	65,5
Низький	51	33,6	39	25,7	19	32,8	6	10,4
Усього	152	100,0	152	100,0	58	100,0	58	100,0

Аналіз даних таблиці дає змогу стверджувати, що в результаті впровадження запропонованої методики в експериментальних групах збільшилася кількість учнів з

високим рівнем сформованості культури побуту з 13,8% до 24,1%, в той час як у контрольних групах цей показник становив лише 8,6%.

Отже, одержані результати підтверджують ефективність запропонованих нами методик з формування культури побуту молодших школярів.

Висновки

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове розв'язання актуальної проблеми формування культури побуту молодших школярів, що виявляється в обґрунтуванні ефективних педагогічних умов, змісту, форм і методів естетичного виховання учнів. Результати теоретичного і експериментального дослідження підтвердили гіпотезу, засвідчили вирішення поставлених завдань, створили підґрунтя таких висновків:

1. Здійснення аналізу філософської, соціологічної, мистецтвознавчої та психолого-педагогічної літератури дозволило нам розглядати процес формування культури особистості школяра як сукупність реалізації низки програм, а саме: генетичної (розвиток здібностей), соціальної (створення сприятливого середовища) і педагогічної (вплив системи освіти). *Культура побуту* як складовий компонент загальної культури особистості перебуває у тісному взаємозв'язку із моральною, естетичною, екологічною, правовою та іншими видами культур. Узагальнення теоретичних підходів до розуміння досліджуваної проблеми дозволило нам визначити процес *формування культури побуту* як становлення інтелектуальних, морально-етичних, емоційно-вольових, естетичних якостей особистості, що забезпечує прийняття і усвідомлення особистістю себе, свого Я, з метою оптимальної взаємодії з оточуючим світом та продуктами людської праці. Естетична діяльність як мета і результат системи естетичного виховання полягає у створенні естетичних цінностей та обумовлюється такими *показниками*, як: рівень освіти, сформованість ціннісних орієнтацій та естетичних потреб. Аналіз вітчизняних та західних філософсько-педагогічних концепцій естетичного виховання дозволив нам визначити, що процес формування культури побуту в системі естетичного виховання учнів визначається такими *чинниками*: урахуванням виховного впливу середовища; диференціацією виховання; естетизацією діяльності навчального закладу, яка спрямована на систематичне розв'язання учнем завдань естетичного збагачення світу й себе.

2. Визначення вікової специфіки формування емоційно-образної сфери учнів дозволило виявити *особливості* процесу естетичного виховання молодших школярів: активність в пізнанні життя, навколишнього середовища; безпосередність та яскравість сприймання; постійну готовність наслідувати кращі, на думку дитини, взірці та вчинки;

жвавість уяви, високу вразливість, активне оперування образами. Розгляд тривалого і складного процесу формування культури побуту молодших школярів уможливив виокремлення таких його етапів: культура побуту розвивається на основі поступового засвоєння етичних та естетичних понять, що виражені в словах краса, зручність, комфорт, охайність, привабливість, тощо; на цих знаннях, певним чином оцінених дорослими, у процесі естетичної діяльності формуються естетичні судження дітей; інтеріоризація та визначення стилю естетичної життєдіяльності особистості відбувається лише за умов організації системного соціально-виховного впливу.

3. Серед соціальних чинників, які впливають на естетичну свідомість школяра, одним із найголовніших є система естетичного виховання загальноосвітнього навчального закладу. На підставі вивчення передового педагогічного досвіду, аналізу змісту підручників, навчальних посібників, навчальних та виховних планів вчителів, шкільної документації тощо та результатів експериментальної роботи по відборі змісту та організації навчально-виховного процесу сформулювали *принципи організації навчального процесу з метою формування культури побуту учнів молодших класів*: принцип проникнення естетики у всі сфери навчально-виховного процесу; принцип єдності напрямків виховної діяльності (трудового, розумового, морального, естетичного, краєзнавчого виховання) в реалізації освітніх завдань; принцип взаємодії естетичної культури з основами наук; принцип естетики розумової праці учнів. Визначення переваг позанавчальної виховної діяльності у вирішенні завдань естетичного виховання учнів дозволило нам розробити та впровадити модель виховної позанавчальної роботи з формування культури побуту молодших школярів, до складу якої увійшла система планування виховної роботи; форми та методи залучення батьків та старшокласників до гурткової роботи; система інтерактивних виховних занять по формуванню культури побуту з учнями молодших класів.

Обґрунтування значущості сімейного мікросоціуму у формуванні культури побуту молодших школярів базувалося на визначенні сім'ї як персонального середовища життя та розвитку дитини, як соціального інституту, що характеризується спільною формою взаємовідносин між людьми, в межах якого здійснюється значна частина їх життєдіяльності. В контексті завдань дослідження зосереджено увагу на аспектах реалізації матеріально-економічної, рекреативної та житлово-побутової функцій сім'ї. Аналіз експериментальної роботи із залучення батьків до естетичного виховання молодших школярів дозволив визначити такі *засоби формування культури побуту учнів молодших класів в умовах сім'ї*: включення молодшого школяра в систему по виконанню

трудоу доручень; залучення молодшого школяра та його батьків до діяльності сімейного клубу вихідного дня; використання спеціально підібраних ігрових технологій, спрямованих на формування культури побуту молодших школярів.

4. Результатами дослідно-експериментальної роботи підтверджено ефективність таких *педагогічних умов* формування досліджуваного явища, як: урахування вікових особливостей молодших школярів; включення батьків у систему естетичного виховання; відбір змісту та форм організації навчального процесу, спрямованих на формування культури побуту учнів молодших класів; розробка та впровадження моделі виховної позанавчальної роботи по формуванню культури побуту молодших школярів. Виокремлено потребнісно-мотиваційний, інтелектуально-чуттєвий та поведінково-вольовий компоненти структури особистості, визначено рівні сформованості культури побуту учнів (високий, достатній, недостатній), що дозволило ввести поняття коефіцієнта сформованості показників культури побуту та здійснити педагогічне оцінювання. Узагальнені результати дослідно-експериментальної роботи засвідчують позитивну динаміку рівнів сформованості культури побуту в експериментальних групах (89 %) порівняно з контрольними групами, що підтверджує ефективність запропонованих методик.

5. Аналіз та узагальнення теоретико-методичних положень та результатів експериментальної роботи по оптимізації процесу формування культури побуту молодших школярів дали можливість науково обґрунтувати та представити широкому загалу працівників освіти (вчителям, вихователям груп продовженого дня, організаторам виховної роботи) методичні рекомендації щодо педагогічного керівництва процесом формування культури побуту в умовах шкільного та сімейного соціуму; програми, зміст діяльності Клубу вихідного дня „Лелека”, гуртка „Світ краси” та комплекс виховних інтерактивних занять по формуванню культури побуту учнів молодших класів; систему методичних семінарів для педагогів. Представлений у дослідженні комплекс методичних матеріалів може мати широке застосування у практиці роботи шкільних закладів, методичних служб управліннь освіти з метою використання нових технологій виховання школярів.

Виконана робота відкриває перспективи подальшої розробки проблеми за такими основними напрямками: побудова комплексної, послідовної програми формування культури побуту, що охоплює різні вікові верстви дітей та молоді; створення регіональних соціально-виховних методик формування культури побуту; виявлення впливу вивчення

дисциплін художньо-естетичного циклу на ефективність процесу формування культури побуту школярів.

Основні положення дисертаційного дослідження відображено у таких публікаціях:

1. Панасюк С. Л. Роль сім'ї у формуванні культури побуту молодших школярів // Проблеми педагогічних технологій: Зб. наук. пр. Волинського державного університету ім. Лесі Українки.– Вип. 2.– Луцьк, 2000.– С. 156–160.
2. Панасюк С. Л. Виховання в молодших школярів пошани до батьків у контексті християнської моралі // Християнські цінності: історія і погляд у третє тисячоліття. Зб. наук. записок Національного університету “Острозька академія”.– Острог, 2002.– Т. VI.– С. 373–379.
3. Панасюк С. Л. Соціально-педагогічні аспекти культури побуту молодших школярів // Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка.– Вип. 29.– Житомир, 2006.– С. 105–107.
4. Панасюк С. Л. Культура поведінки в побуті – складова естетичного виховання учнів молодших класів // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки.– 1997.– № 11.– С. 68–70.
5. Дем'янчук О. Н., Панасюк С. Л. Естетизація навчального процесу // Психолого-педагогічні проблеми естетичного виховання учнів загальноосвітньої школи: Зб. пр. Міжнар. наук.-практ. конф.– Київ; Луцьк, 1996.– С. 22–23.
6. Панасюк С. Л. Естетична культура особистості // Матеріали XLII наук. конф. професорсько-викладацького складу і студентів ВДУ ім. Лесі Українки.– Луцьк: Вежа, 1996.– С. 221.
7. Панасюк С. Л. Культура побуту молодших школярів як соціально-педагогічна проблема // Підготовка вчителя в контексті Європейської інтеграції: Зб. наук. пр. / За ред. проф. Левківського М. В.– Київ; Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006.– С. 175–180.

АНОТАЦІЯ

Панасюк С. Л. Формування культури побуту молодших школярів у системі естетичного виховання.– Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія та методика виховання.– Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.– Київ, 2007.

Дисертацію присвячено проблемі теорії і практики формування культури побуту молодших школярів в умовах шкільного та сімейного соціумів. Здійснено аналіз наукової літератури, на основі якого викладено розуміння сутності та структури досліджуваного поняття, особливостей його реалізації молодшими школярами у навчальній та позанавчальній діяльності.

Визначено структурні компоненти, показники, критерії та рівні сформованості культури побуту молодших школярів, обґрунтовано умови її ефективного становлення; розроблено методику педагогічного керівництва процесом формування культури побуту засобами естетичного виховання. Здобуті результати дослідження доводять продуктивність запропонованої системи формування культури побуту молодших школярів.

Теоретично обґрунтована й експериментально перевірена методика може бути використана у навчально-виховному процесі загальних та спеціалізованих закладів освіти.

Ключові слова: культура побуту, молодші школярі, система естетичного виховання, шкільний та сімейний соціум.

АННОТАЦИЯ

Панасюк С. Л. Формирование культуры быта младших школьников в системе эстетического воспитания.– Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания.- Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова.– Киев, 2007.

Диссертация посвящена проблеме теории и практики формирования культуры быта младших школьников в условиях школьного и семейного социумов.

В диссертации на основе комплексного изучения задач, содержания, технологии эстетического воспитания теоретически обоснованы его возможности в формировании культуры быта младших школьников.

В работе культура быта рассматривается как сложное личностное образование, что позволило конкретизировать само понятие, уточнить его содержание и структуру,

охарактеризовать основные показатели, проявление которых дифференцирует уровни сформированности этого сложного качества личности.

Теоретический анализ позволил раскрыть многокомпонентность структуры культуры быта младших школьников, объединившей потребностно-мотивационный, интеллектуально-чувственный и поведенческо-волевой компоненты.

В работе раскрываются поэтапный и уровневый характер становления исследуемого качества, педагогического взаимодействия, сотрудничества и сотворчества в системе отношений “учитель – ученик”, “родители – школьник”.

В диссертации обусловлены критерии, показатели, уровни сформированности культуры быта, а также признаки, по которым можно судить об изменениях в развитии личности младших школьников.

На основе теоретического анализа и констатирующего этапа эксперимента разработана экспериментальная модель формирования культуры быта младших школьников в системе эстетического воспитания, основными компонентами которой являются цель, содержание, факторы, педагогические условия, формы и методы. Выделено три основных направления работы: непосредственно с младшими школьниками, с учителями, с родителями.

Обоснованы педагогические принципы социально-воспитательного процесса в условиях школьного и семейного социумов, особенности динамики его содержания и формы; определены педагогические условия формирования культуры быта младших школьников в семье путем включения их в систему по исполнению трудовых поручений, деятельность семейного клуба выходного дня; использования игровых методик, направленных на формирование культуры быта.

На основании комплексного подхода к формированию культуры быта младших школьников в системе эстетического воспитания теоретически обоснованы и экспериментально проверены дидактические условия, обеспечивающие достаточный и высокий уровень предмета исследования в процессе изучения дисциплин художественно-эстетического цикла. Сформулированы принципы организации учебного процесса с целью формирования культуры быта: проникновение эстетики во все сферы учебно-воспитательного процесса; единство направленности воспитательной деятельности; взаимодействие эстетической культуры с основами наук.

Разработана и апробирована методика педагогического руководства процессом формирования культуры быта младших школьников. В связи с ее реализацией

определяющим есть включение школьников в кружковую работу в соответствии с их способностями и интересами, проведение курса развивающих игр.

Приведен анализ количественных и качественных результатов апробации предложенных методик.

Полученные итоговые результаты диссертационного исследования отразили положительную динамику развития уровней показателей культуры быта младших школьников с достаточным и нижним уровнем статистической значимости, что нашло отображение в обобщающих таблицах.

Основные результаты исследования могут быть использованы учителями общеобразовательных школ, гимназий, воспитателями групп продленного дня, организаторами воспитательной работы.

Ключевые слова: культура быта, младшие школьники, система эстетического воспитания, школьный и семейный социум.

ANNOTATION

Panasyuk S. L. Formation of culture of everyday life in junior pupils within the system of aesthetic education.– Manuscript.

The thesis for scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.07 – Theory and Methods of Upbringing.– The Dragomanov National Teacher’s Training University.– Kyiv, 2007.

The thesis is dedicated to the problem of theory and practice of formation of culture of everyday life in junior pupils in the conditions of the school and family social groups. The present paper contains the analysis of scientific literature, which underlies the understanding of the essence and structure of the concept under consideration, as well as the peculiarities of its realization by junior pupils in their academic activities and extra-curricular work.

The thesis defines structural components, indices, criteria and levels of formation of culture of everyday life in junior pupils and substantiates the conditions under which it develops most efficiently. It also offers methods of pedagogical guidance of the process of formation of culture of everyday life by means of aesthetic education. The results obtained in the course of research prove the productivity of the suggested system of formation of culture of everyday life in junior pupils.

These theoretically substantiated and experimentally proven methods can be used within educational framework in secondary and specialized schools.

Key words: culture of everyday life, junior pupils, system of aesthetic education, school and family social groups.

Підписано до друку 03.04.2007. Формат 60Ч90¹/₁₆.

Обл.-вид. арк. 0,9. Ум. друк. арк. 1,0. Тираж 100 прим. Гарнітура Times.

Друкарня редакційно-видавничого відділу “Вежа”

Волинського державного університету ім. Лесі Українки.

43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13. Зам. 6А-33.